

11. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве: Монография / Тацій В.Я. - Х.: Вища школа: Изд-во при ХГУ, 1988. - 196 с.
12. Уголовное право Российской Федерации: Общая часть: Учебник / Под ред. А.И. Рарога. - М.: Юристъ, 2001. - 511 с.
13. Уголовное право Украины: Особенная часть: Учебник / [М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов и др.]; под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. - К.: Юринком Интер, 2003. - 512 с.
14. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики) / Фесенко Є.В.- К.: Істина, 2001. - 192 с.
15. Фесенко Є.В. Цінності як об'єкт злочину / Є.В. Фесенко // Право України. - 1999. - № 6. - С. 75 - 77.

УДК 343.102

С.В. Єськов

**ВІД СОРОМ'ЯЗЛИВОГО КОНКУБІНАТУ
ДО ПОВНОЦІННОГО СОЮЗУ: ІНТЕГРАЦІЯ
ЕЛЕМЕНТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО
ДОКУМЕНТУВАННЯ У ПРАКТИКУ ЗБИРАННЯ
ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

У статті досліджується інститут негласних слідчих дій, яким запроваджено елементи оперативно-розшукового документування у практику збирання доказів у кримінальному провадженні, передумови його появи. Аналізується доцільність такої новації, перспективи її подальшого розвитку та труднощі на шляху реалізації.

Ключові слова: *кримінальне провадження, оперативно-розшукове документування, негласні слідчі дії, збирання доказів.*

В статье исследуется институт негласных следственных действий, которым введены элементы оперативно-розыскного документирования в практику собирания доказательств в уголовном производстве, предпосылки его появления. Проанализирована целесообразность такой новации, перспективы ее дальнейшего развития и трудности на пути реализации.

Ключевые слова: *уголовное производство, оперативно-розыскное документирование, негласные следственные действия, сбор доказательств.*

The article examines institute of undercover investigation, which introduced elements of operational documenting in practice of collecting evidence in criminal proceedings, preconditions of its emergence. The feasibility of such innovations, the prospects for its further development and difficulties on the way of implementation are analyzed.

Key words: *criminal proceedings, operational documenting, undercover investigations, the formation of evidence.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Протягом останніх років вітчизняними правниками здійснено низку наукових розвідок фундаментального та прикладного характеру, які прямо або опосередковано торкалися проблем негласного документування протиправної діяльності, питань фіксації за допомогою технічних засобів слідів злочину та наступного використання отриманих результатів у доказуванні. Ґрунтуючись на узагальненнях практики та здобутках кримінологічної науки в частині висвітлення реального стану злочинності в державі, її структури та динаміки, фахівці в галузі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності висунули низку корисних пропозицій та конструктивних висновків, запропонували нове бачення багатьох понять та інститутів, розвінчали деякі закорені догми та міфи щодо дійсної ефективності системи кримінальної юстиції. Завдяки цьому було побудовано відповідну аргументацію й надійний теоретичний фундамент широкомасштабного перегляду законодавства, що визначало порядок кримінального судочинства, та втілює, в решті-решт, у розробку принципово нового Кримінального процесуального кодексу України [1].

Серед багатьох інших прогресивних ідей, розробники кодексу врахували й пропозиції провідних науковців щодо процесуалізації оперативно-розшукової діяльності, реалізувавши тим самим задум запровадити елементи негласного документування в практику досудового слідства у вигляді негласних слідчих (розшукових) дій. Позитивно оцінюючи такий підхід, вважаємо за необхідне детально проаналізувати доцільність запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій як нового синтетичного утворення, отриманого шляхом інтеграції оперативно-розшукового супроводження розслідування кримінальних справ з досудовим слідством – різним за правовим режимом, але близьких за пізнавальною природою форм діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Значний внесок у дослідження та вдосконалення нормативних засад кримінального судочинства та оперативно-розшукового документування внесли К.В. Антонов, Д.О. Бабічев, В.К. Вельський, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, О.М. Джужа, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, В.С. Зеленецький, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, А.М. Килий, Р.В. Корякін, М.Й. Курочка, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, Б.Г. Ро-

зовський, Г.П. Серета, О.П. Снігер'єв, В.Є. Тарасенко, Р.В. Тарасенко, Л.Д. Удалова, Л.В. Черечукіна, В.О. Черков, О.М. Чистолінов, М.Є. Шумило та інші вчені.

Питанням регламентації негласних слідчих (розшукових) дій та перспективам реалізації законодавчих новел з цього питання останнім часом було присвячено також низку наукових заходів, зокрема круглий стіл "Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України" (м. Київ, НАВС, 7 жовтня 2011 р.), науково-практичну конференцію "Забезпечення законності в діяльності органів досудового слідства та дізнання" (м. Луганськ, ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, 26 березня 2012 р.), науково-практичну конференцію "Теоретичні та практичні проблеми кримінального судочинства" (м. Донецьк, ДЮІ МВС України, 26 жовтня 2012 р.). Проте, ставши наріжним каменем наукових дискусій, теоретико-прикладні питання застосування негласних слідчих (розшукових) дій у протидії злочинності й дотепер містять певну кількість нерозглянутих аспектів, сама ідея запровадження цього інституту критикується, а деякі положення законодавства не мають чіткої практичної перспективи.

Формулювання цілей статті. Метою статті виступатиме розгляд інституту негласних слідчих (розшукових) дій, який інтегрував елементи оперативно-розшукового документування у практику збирання доказів у кримінальному провадженні, з'ясування доцільності такої новачки та перспектив її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Попри активне обговорення процесуального значення результатів оперативно-розшукової діяльності у сучасній правничій літературі, в недалекому минулому роль таких матеріалів у кримінальному судочинстві якщо не спеціально замовчувалася, то принаймні особливо не афішувалася. Однією із панівних ідей, покладених у фундамент доктрини радянського кримінального процесу, було положення про те, що відомості, отримані в ході оперативно-розшукової (тобто непроцесуальної) діяльності, можуть розглядатися лише як орієнтир для вибору напрямів розслідування. Щоб уникати можливих обвинувачень у використанні непроцесуальної інформації, в матеріалах кримінальної справи не знаходили відображення відомості оперативно-розшукового характеру, хоча їх реальне використання було достатньо розповсюдженим та звичним явищем у практиці досудового слідства. Цю обставину ще в 90-ті роки минулого століття чітко підмітили В.З. Лукашевич та В.В. Шимановсь-

кий, вказавши, що "в процесі одержання пояснень у підозрюваного йому могла бути пред'явлена фотографія, де він був знятий з особою, знайомство з якою категорично заперечував. Якщо фотографії було недостатньо для того, щоб він визнав факт знайомства з даною особою, то йому давали прослухати звукозапис його розмови з ним, зі змісту якого ставало очевидним, що вони давно знайомі і добре знають один одного. Однак у матеріалах справи не фігурували ні фотокартки, ні звукозапис розмови, що пред'являлися в ході одержання його пояснень. Більш того, в самому тексті пояснень також не згадувалися ні фотокартка, ні звукозапис" [2, б1].

Складним завданням є, на нашу думку, встановлення першопричини, яка призвела до такої парадоксальної ситуації в частині паралельного існування двох форм розслідування – офіційного, що базувалося на положеннях процесуального закону, та неофіційного, яке регламентувалося відомчими інструкціями з відповідним грифом секретності. Можливо, перехід оперативно-розшукової діяльності в юридичну "тінь" відбувся через стійку асоціацію у суспільній свідомості негласних методів з політичними репресіями та іншими перегинами радянської держави, а можливо – через прагнення утаємничити форми та методи оперативної роботи, забезпечивши таким чином конспірацію в роботі оперативних підрозділів. Як там не було насправді, але про безпосереднє використання результатів оперативно-розшукової діяльності не могло бути мови без ретельного приховування їх "нешляхетного" походження, тож незважаючи на активне використання можливостей оперативних підрозділів у пошуку та фіксації важливих для розслідування відомостей де-факто, формально-офіційне відношення до результатів їх роботи у кримінальному судочинстві було не таким, як мало бути, виходячи з генетичного зв'язку цих двох форм пізнання реальної дійсності, пов'язаної з проприватної поведінкою.

Консервативність законодавчих положень щодо сукупності засобів доказування, тривалий час позбавлених будь-яких кардинальних змін, привела врешті-решт до вироблення певних стереотипних дій слідчого з викриття винних у вчиненні злочину. Як правило, основу обвинувачення складали показання свідків і потерпілих, показання обвинуваченого, де він визнавав свою вину, а також викривав співучасників. Рідше використовувалися висновки експертів, речові докази, дуже рідко – результати застосування технічних засобів та інформація, отримана в режимі оперативно-розшукової діяльності. За та-

ких умов слідчі часто опинялися в полоні "цариці доказів" [3, 50]. Ця тенденція несла в собі колосальну загрозу, що не затрималась зі своїм проявом у практиці боротьби зі злочинністю. Слідом за виробленням невинуватих стереотипів у діяльності слідчого сформувався досить ефективний алгоритм протидії розслідуванню. Достатньо було обвинуваченому відмовитися від своїх показань, а свідків схилити до їх зміни, як багато епізодів злочинної діяльності залишалися недоведеними, а кримінальні справи "розвалювалися".

Намагаючись вирішити цю проблему, вітчизняні науковці запропонували декілька варіантів наближення оперативно-розшукової та процесуальної діяльності, зокрема в частині нормативного визнання протоколів з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, в якості джерел доказів. Доктринальному аналізу цього законодавчого положення було присвячено низку наукових праць, серед яких чільне місце посідають роботи О.Ф. Долженкова [4], М.А. Погорецького [5], Б.Г. Розовського [6], В.Є. Тарасенка [4], М.Є. Шумили [7] та інших авторів. Проте, незважаючи на численні пропозиції та конструктивні зауваження науковців, окрім загальної згадки про зазначені протоколи в ст. 65 Кримінально-процесуального кодексу, законодавство не давало відповіді ані про форму цих документів, ані про вимоги, які до них висуваються, що, звичайно, не могло не відбитися на практиці використання негласно здобутих відомостей у судочинстві.

Виходячи з цього, варто оцінювати як прогресивне явище розробку та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, який нарешті вирішить питання процесуалізації негласного документування. Серед інших нововведень вказаним кодексом запроваджено інститут негласних слідчих дій, які за розвідувальним потенціалом не поступатимуться оперативно-розшуковим заходам, проте, на відміну від останніх, їх результати матимуть процесуальну природу, а отже, в разі їх допустимості, достовірності та належності, й доказове значення. Такий висновок випливає зі змісту ст. 256 Кримінального процесуального кодексу України, в якій зазначено, що протоколи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені при їх проведенні речі і документи або їх копії можуть використовуватися у доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Рано загадувати, доки новий Кримінальний процесуальний кодекс не набрав законної сили, а практиками не надано перших оцінок новому процесуальному законодавству *a posteriori*, але, здається, інтеграція елементів оперативно-розшукового документування та досудового слідства у вигляді інституту негласних слідчих дій матиме синергичний ефект – результат їх проведення за своїм процесуальним значенням, доброякісністю та відсутністю потреби так званої "легалізації" перевершить користь від відокремленої пізнавальної діяльності оперативного підрозділу та слідчого. З іншого боку, очевидними є й певні труднощі реалізації нового процесуального законодавства на практиці, пов'язані, насамперед, з відсутністю традиційного комплексу нормативно-правових актів підзаконного характеру та квазіджерел права, які мають висвітлити низку організаційних і процедурних питань проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Використана література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran2#n2>.
2. Лукашевич В.З. Процессуальные вопросы применения научно-технических средств в уголовном судопроизводстве / В.З. Лукашевич, В.В. Шимановский // Правоведение. – 1992. – № 3. – С. 60-66.
3. Дубриный В.А. Расширение пределов допустимости доказательств – одно из необходимых условий успешной борьбы с организованной преступностью // Предварительное следствие в условиях правовой реформы: Сборник научных трудов. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1991. – С. 49-57.
4. Долженков О.Ф. Процессуальные значения сведений, полученных при здійсненні оперативно-розшукової діяльності: Монографія / О.Ф. Долженков, В.Є. Тарасенко, С.В. Єськов / МВС, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. О. Дідоренка, 2009. – 168 с.
5. Погорелький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М.А. Погорелький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
6. Розовский Б. Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса : эссе / Б. Г. Розовский. – Луганск: РИО ЛАВД, 2004. – 600 с.
7. Шумило М.Є. Наукові засади використання оперативно-розшукових матеріалів у доказуванні в кримінальних справах // Судова реформа в Україні: проблеми та перспективи: Матеріали конференції / За ред. В.В.Сташиса та ін. – Х., 2002. – С. 188-191.